

«її» є принциповим. Більше того, детальнішого аналізу потребують ті тексти, які за своєю зовнішньою ознакою вже є «різностатевими», іншими словами, потрібно дати відповідь на питання: що відбувається з текстом і які проявляються тенденції його модифікації, якщо перекладач – чоловік, а автор жінка або навпаки. Такі проблеми не можна обмежувати лише сухою статистикою і констатацією факту гендерної розбіжності, необхідний пошук конкретизації способів відображення фемінності чи маскулінності текстів та потрібне теоретичне підґрунтя для подальшого розвитку напряму психолінгвістичного погляду на гендер у тексті.

БІБЛЮГРАФІЯ

1. Гендерные аспекты массовой коммуникации // Гендер как интрига познания / Сост. А. Кирилина. М.: Изд-во "Рудомино". 2000. – С. 47-811.
2. Чепко (Мойсова), О.Б. International communication in the modern world and analysis of linguistic situation [Текст] / О.Б. Чепко // Таможня: история, теория, практика. Вып. XI: Материалы конференции «Неделя науки» / Под ред. К.Д. Скрипника. – Ростов-на-Дону.: РИО Ростовского филиала РГА, 2004.
3. Мойсова, О.Б. Классификация женской и мужской письменной речи как отражения гендерного аспекта в переводе (на примере переводов А.Сидерского и Е. Горобец произведения Ричарда Баха «Чайка Джонатан Ливингстон») / О.Б. Мойсова // Известия АМИ / Под ред. О.Г. Болдинова. – РГПУ: Академия молодых исследователей. – Выпуск № 4, 2006.
4. Мойсова, О.Б. Проблемы коммуникации с позиции гендерного анализа / О.Б. Мойсова // Таможня: история, теория, практика. – Вып. XIV: Материалы конференции «Неделя науки» / Под ред. К.Д. Скрипника. – Ростов-на-Дону.: РИО Ростовского филиала РГА, 2007.
5. Мойсова, О.Б. Особенности гендера в лингво-культурологическом аспекте / О.Б. Мойсова // Речевая деятельность: субстанциональные и процессуальные аспекты: материалы межрегиональной научной конференции. – Краснодар: КГУКИ, 2007.
6. Мойсова, О.Б. Влияние личности переводчика на прагматическую адаптацию текста оригинала в условиях гендерного подхода / О.Б. Мойсова // Материалы II Всероссийской научно-практической конференции «Личность – Язык – Культура». – Саратов: СГУ, 2009.
7. Рикер, Поль. Герменевтика, этика, политика. – М.: РАН, Институт философии, 1995.
8. Халева И.И. Гендер как интрига познания. Сборник статей. – М.: Рудомино, 2000.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Гальчак – аспірант кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.

Наукові інтереси: педагогіка, методика підготовки перекладачів.

ПЕРЕДПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ПУТІВНИКА ЯК ТИПА КРАЄЗНАВЧОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОЇ ТА БРИТАНСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ)

Валерія ГІЗЕР (Херсон, Україна)

У статті запропоновано передперекладацький аналіз путівника як типу краєзнавчого тексту, який допомагає виявити універсальні та специфічні ознаки формування та реалізації лінгвоконцепту «край» в кожній із зіставлюваних лінгвокультурних традиціях, а також виокремити зони можливих труднощів у відтворенні базисних лексичних краєзнавчих одиниць у перекладі.

The article represents the preliminary translational analysis of the guide-book as the type of local lore text, which helps to define the universal and specific features forming the concept "native land" in cross-cultural aspect. Besides, it allows to highlight the translational difficulties while trans-coding the basic local lore concepts into another linguistic culture.

Для того, щоб установити лінгвокультурологічні особливості побудови нехудожніх культуро зорієнтованих типів текстів у зіставлюваних традиціях перекладачеві насамперед варто знати закономірності побудови конкретного типу тексту в межах кожної із зіставлюваних лінгвокультурних традицій.

У статті вирішуються наступні завдання: 1) визначити ієрархію базисних краєзнавчих компонентів, що формують ядро лінгвоконцепту «край» у межах конкретного типу тексту в аналізованих лінгвокультурних традиціях; 2) виявити специфіку їх функціонування на сильних позиціях тексту в обох лінгвокультурних традиціях; 3) окреслити перекладацькі труднощі у відтворенні базисних лексичних краєзнавчих одиниць, які формують лінгвоконцепт «край» у текстах краєзнавчого характеру для іншочультурної цільової аудиторії.

Для путівника східнослов'янської і британської традицій інтегральною ознакою є найменування об'єкта опису, що облігаторно актуалізує семантику локальності.

У східнослов'янській традиції вагомою є відсутність заголовка як передтекстового елемента ініціальної позиції. Заголовок, що маркується топонімом або найменуванням об'єкта облігаторно реалізується у власне ініціальній позиції. Для британської традиції інваріантним убачається трикратний повтор найменування топоніма чи об'єкта в різних структурно-композиційних частинах тексту путівника: 1) назва путівника; 2) заголовок чи компонент заголовка розділу в путівнику; 3) початок ініціальної позиції розділу чи підрозділу.

Залежно від предмету опису – макротопоніма, топоніма в цілому чи об'єкта культурно-історичної значимості для певного простору – по-різному представлена когнітологічна інформація, що формує ієрархію домінуючих краєзнавчих ознак у структурно-композиційних частинах тексту путівника.

Для ініціальної позиції путівника як типу тексту в зіставлюваних лінгвокультурах, головним предметом опису якого є топонім, ієрархічно домінуючими краєзнавчими ознаками вбачаються локоцентризм і культуроцентризм з очевидним виявом етно- і хроноспецифіки (що в подальшому розвиваються за хронологічною моделлю). Локоцентризм реалізується в тексті лексичними маркерами з універсальним, специфічним і унікальним значеннями слотів «що» і «де». Для перекладача лексичні маркери з універсальною семантикою, які розкривають статус топоніма й межі його розміщення в просторі, як правило, не становлять проблем, оскільки в мові перекладу (далі – ПМ) наявні варіантні відповідники: «*місто*», «*розташування*», «*кордони*», «*шляхи*», «*артерії (водні)*», «*острів*», «*фортеця*», «*settlement*», «*ford*», «*this same site*», «*capital*», «*across the river*», «*around their township*», «*beside the road*» [1; 2; 3]. Лексика зі специфічною семантикою позначає країну, де розташований топонім, що також має певний (однозначний) еквівалент у ПМ: «*України*», «*Britain*» [2; 3]. Лексика з унікальною семантикою фіксує найменування топоніма/ів, гідроніма/ів: «*Кам'янець-Подільський*», «*Дністер*», «*Cambridge*», «*Castle Hill*», «*Colchester (Comulodunum)*», «*Lincoln (Lindum Colonia)*», «*the Fens*», яка загалом не становить труднощів для перекладача, оскільки у вони мають еквіваленти у ПМ [1; 3]. Варто відзначити, що у східнослов'янській традиції інтеграція слотів «що» і «де» породжує компаративний слот, що, як правило, формується в слоті «який». Іноді особливості специфічного характеру виражаються лексичними маркерами з атрибутивним компонентом, що відтворює етноспецифіку, а іноді, атрибутивність виявляється в протиставленні різного роду понять і явищ. Наприклад: «... він був *межовим каменем* – між античним і праслов'янським світом, між Заходом і Сходом, між християнством і ісламом, між різними світоглядами та культурами.» [1: 14]. Для перекладача відтворення етноспецифіки на сильній ініціальній позиції має означати лише той факт, що він може використати при перекладі однозначні еквіваленти. Такий підхід пояснюється тим, що експлікація інформації етноспецифічного характеру розшифровується в медіальній позиції.

Ознака культуроцентризму актуалізується лексемами слоту «який», наповнення і сполучення якого зі слотом «коли», кількісно і якісно варіюється у двох лінгвокультурних традиціях. Для східнослов'янської традиції набір лексики в слоті «який» може експліцитно характеризувати хронотопну специфіку топоніма: 1) простір – «*своєрідне геополітичне положення*», «*розташування поблизу сухопутних шляхів та водних артерій*», «*розміщення міста на неприступному скелястому острові*» [1: 14]; 2) час – «*одне з найдавніших історичних міст*», «*впродовж своєї довгої історії (вік якої досі дискутується науковцями)*» [1: 14]. Наведені типові приклади свідчать про те, що основним завданням перекладача є еквівалентне відтворення інформації із збереженням оцінності вихідного тексту (далі – ВТ).

У британській традиції лексичне наповнення слоту «який» нерозривно пов'язаний зі слотами «коли» і «хто», а тому тут простежується не тільки хроноспецифіка, а й етноспецифіка: «...*Cambridge was known not only to the Normans and to the Romans but also, <...>, to the Belgae who had a settlement on Castle Hill <...>. <...> developed by the Romans who, during their four hundred years occupation of Britain, <.....> across the Cam by a bridge.*

<...>. *To the Romans the situation was one of <...> provincial capital at Colchester (Comulodunum) to Lincoln (Lindum Colonia)*” [3: 5]. На етноспецифіку вказують лексеми з етнічним компонентом “*Normans*”, “*Romans*”, а також лексеми з унікальною семантикою – топоніми з варіантом їх первісного найменування на мові етнічної групи, що населяє певну територію “*Colchester (Comulodunum) to Lincoln (Lindum Colonia)*” [3: 5].

Формування лінгвоконцепту «край» у британській традиції відбувається за рахунок реалізації лексики локального характеру зі специфічною та унікальною семантикою, а також лексикою з етнічним компонентом.

Для путівника, що подає власне краєзнавчий об’єкт, локоцентризм має домінуючий характер і інваріантно маркується використанням лексичних одиниць з локальною семантикою слотів «що» і «де». Причому ступінь локалізації в обох лінгвокультурах експлікується ієрархією домінантних для кожної традиції лексем з універсальним, специфічним і унікальним значенням. Наприклад: 1) лексика з універсальною семантикою більшою мірою реалізується в британській традиції: “*world*”, “*centre*”, “*cities*”, “*here*”, “*place*”, “*building*”, “*residence*” [3; 4; 5;]; 2) лексичні маркери зі специфічним значенням рівнозначно висвітлені в обох традиціях: «над дніпровськими кручами», «обитель», «монастирі», «християнського православного світу», “*churches*”, “*Christian world*” [1; 2; 5]; 3) лексеми з унікальною семантикою у східнослов’янській традиції представлені не тільки найменуванням об’єктів, а й назвами топонімів: «Києво-Печерського монастиря», «Києва», «Любеча», «Чернігова», «на Афоні», “*Westminster Abbey*”, “*Hatfield House*”, “*Old Palace*”, “*Banqueting Hall*” [1; 2; 4; 5]. Для перекладача це означає, що лексичні ознаки локоцентризму відтворюються у перекладі еквівалентами (універсальна та унікальна семантика), варіантними відповідниками (специфічна семантика) із залученням перекладу за традицією.

Ознака антропоцентризму актуалізується лексичними маркерами, що виражені в тексті власними іменами «*Антоній*», «*Антипа*», «*Іларіон*», “*Edward V*”, “*Edward VIII*”, “*Henry VIII*” у сполученні з лексемами зі специфічною семантикою з [2; 4]: 1) релігійним компонентом «*митрополитом*», «*насельником обители*», “*Cardinal Morton, Bishop of Ely*” [2; 4]; 2) компонентом станово-державного статусу: “*kings*”, “*queens*”, “*princes*” [4; 5]. Магістральним прийомом відтворення ознак антропоцентризму убачається переклад за традицією та еквівалентом у ПМ.

Культуроцентризм у східнослов’янській традиції розкривається через уведення до тексту лексичних маркерів слоту «який» зі специфічною та унікальною семантикою, переважно з релігійним та етнічним компонентами: «... однієї з найголовніших святинь християнського православного світу», «у давньоруському літописі «*Повість минулих літ*» ...» [2: 1]. У британській традиції аксіологеми виражені лексикою з універсальною і специфічною семантикою релігійного характеру: “... *is one of the famous, historic and widely visited churches ... in the whole Christian world*”, “... *for its fame apart from its beauty and its vital role ... of the Christian faith in one of the world’s most important capital cities*” [5: 1].

Під час перекладу ініціальної позиції путівника основна трудність буде зумовлена збереженням і адекватним відтворенням лінгвоконцепту «край». У британській традиції вербалізація концепту «край» здійснюється шляхом нарощування інформації специфічного й унікального характеру. У східнослов’янській традиції лінгвоконцепт «край» реалізується гіпонімами до лінгвоконцепту, які в перекладі вимагають від перекладача певних лексичних перетворень – генералізації та калькування.

Ознаки локоцентризму і культуроцентризму становлять домінанту фінальної позиції у східнослов’янській позиції. Сема локальності реалізується лексичними одиницями з універсальним і унікальним значенням: «*на території заповідника*», «*лабіринтами Близніх і Дальніх печер*» [2: 9].

Лексичні маркери з культурно зорієнтованою семантикою представлені лексемами з універсальним значенням. Наприклад: «*унікальні пам’ятки мистецтва та архітектури ХІ-початку ХХ ст.*», «*виставками*», «*основну експозицію*» [2: 9]. Виняток становить

найменування власне об'єкта, в якому один з компонентів містить унікальну семантику: «*Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник*» [2: 9].

У фінальній позиції британської традиції інваріантною вбачається реалізація лексичних одиниць з локальною семантикою та власних імен. Тут переважно використовуються власні імена, що експліцитно / імпліцитно розкривають культурну, історичну, а іноді політичну значущість самого об'єкта. Наприклад: “*Meanwhile under the 4th Marquess and his wife Lady Alice Gore, Hatfield continued as a social and political centre. Edward VII stayed there, also Balfour, Chamberlain and Kitchener*”, “*Among the guests he entertained were Queen Elizabeth the Queen Mother, the Prince of Wales, and Sir Winston Churchill*” [4: 10]. У цьому прикладі значущість об'єкта закріплюється лексикою з універсальним значенням “*as a social and political centre*”, тому більшу частину лексики з універсальною семантикою перекладач може відтворити варіантами еквівалентних відповідників. Основна зона труднощів у перекладі фінальної позиції пов'язана з відтворенням власних імен антропонімів, чий соціальний і політичний статус є загальновідомим для вихідної культури. У перекладі антропонімів першого ряду перекладач залучає прийом калькування чи переклад за традицією. Такий самий прийом може бути застосовано і для перекладу власних імен другого ряду. Саме ступінь обізнаності іншочужинця про ту чи іншу особу потребує від перекладача застосування повної/часткової елімінації, або коментаря, а відповідно, і дескриптивного перифраза.

Аксіологеми, що реалізуються в цій позиції, характеризують власне об'єкт і належать до низькочастотного типу лексики: “*magnificent*”, “*great treasure*”, “*the last major*”, “*the main*”, “*social and political centre*”, “*great interest in Hatfield*” [3; 4; 5;].

Тематично медіальна позиція розкриває культурно-історичну цінність об'єкта, особливості й унікальність його територіального розташування. Домінанту медіальної позиції формують лексичні маркери з семантикою локальності, власні імена й аксіологеми, посередництвом яких передається специфіка й унікальність власне об'єкта. Інваріантним для цієї позиції вбачається використання лексики з локальною семантикою, при цьому в тексті актуалізується різний ступінь локальності.

У східнослов'янській традиції визначається специфіка розташування як самого об'єкта, так і його складових – мікрооб'єктів. Наприклад: «*Концепція фортифікації Кам'яця полягала в органічному поєднанні природних захисних властивостей неприступного скелястого острова, оточеного глибоким каньоном річки Смотрич, та штучних укріплень*», «*Саме від печер походить назва монастиря – Печерський. У Печерському монастирі розпочалося інтенсивне муроване будівництво, було зведено Успенський собор, Троїцьку надбрамну церкву, трапезну*» [1: 38; 2: 10].

У британській традиції ознака локоцентризму маркується лексичними одиницями, що актуалізують: 1) простір власне об'єкта; 2) його складових; 3) навколооб'єктний простір. За такої моделі, відтворення будь-якого локального об'єкта обов'язково пов'язано з антропонімом.

Культурно-історична значущість об'єкта виражається лексемами з універсальною семантикою: «*Будівництво*», «*культури*», «*споруда*», «*майстерність*», «*архітекторів та художників*», «*школи*», «*літератури*», «*малярства*», «*графіки*», «*архітектури*», «*прикладного мистецтва*», «*книгодрукування*» [1; 2]. Варто відзначити, що актуалізація культурно ціннісного аспекту також реалізується лексемами з унікальною семантикою, що виражена власними іменами. Наприклад: «*У 1615 р. в Лаврі було засновано друкарню, навколо якої гуртувалися відомі письменники, вчені-богослови, художники, зокрема Єлисей Плетенецький, Памво Беринга, Захарій Копистянський, Петро Могила, Інокентій Гізель, Олександр та Антоній Тарасовичі*», «*До спорудження фортеці доклали зусиль військові фахівці й архітектори, імена яких, нажаль, відомі нам лише починаючи з XVI століття – Іоб Претфус, Матвій Владко, Камілу, Теофіл Шомберг, Арчібальд Анжей Гловер де Глей ден, Вільгельм Раппе, Ян де Вітте, Станіслав Завадський*» [2: 5; 1: 16].

Аксіологеми належать до високочастотного типу лексики, та загалом виконують стилістичну функцію надання характеристики антропоніму: “*ambitious Lord Admiral Seymour*

of Sudeley”, “... her pale enigmatic face ...”, “... who was responsible for the discovery and suppression of the Gunpowder Plot”. But he had extraordinary political insight and strength of purpose”, “Beautiful, dominating and energetic, she was the chief Tory hostess of her time” [4: 10]. У свою чергу такі аксіологеми як, “...beautiful harmony of style”, “a great social and political centre”, “magnificent shrine”, “beautiful furniture”, “the great gates”, експлікують якості власне об’єкта і його складових, які у перекладі знаходять свої еквіваленти у ПМ.

Магістральною тенденцією в цій позиції представляється реалізація лексики з локальною семантикою, що виражається гіпонімами до базисного концепту «край». Наприклад: «Втім, вона не загальмувала розвитку Пониззя (тогочасна назва Поділля), що впродовж півтора століття було «татарським улусом», «З 1434 р. Кам’янець став столицею новоутвореного Подільського воєводства у складі Королівства Польського», « На Поділлі і зокрема в Кам’янці сформувався тип храму-фортеці з вежею-дзвіницею, що одночасно виконувала функцію бойової бапти» [1: 30]. Крім того, формування концепту закріплюється конвоєм лексики зі специфічною семантикою «воєводство», «Королівство», «храм-фортеця», і реалією «татарським улусом». Саме тут виникають перекладацькі труднощі. Для відтворення лексики із специфічною семантикою перекладачеві необхідно застосувати креативні стратегії, які можуть призвести навіть до елімінації унікального інформаційного компонента, оскільки коментування, чи дескриптивна перефраза можуть зруйнувати текст-типологічні очікування цільової аудиторії.

До перекладу медіальної позиції може бути залучено спосіб власне перекладу, оскільки тексти характеризуються високим ступенем реалізації лексики з універсальною семантикою. У перекладі антропоніми, лексика зі специфічною семантикою та реалії становлять окрему проблемну зону. Нарівні з калькуванням антропонімів другого ряду (невдомих іншопольській аудиторії) перекладачеві необхідно конкретизувати сферу діяльності тієї чи іншої персоналії, зазначивши її професійний статус чи особистісний внесок у розвиток описуваного об’єкта. Повній або частковій елімінації підлягають вузько специфічні реалії лише в тому разі, якщо вони демонструють високий ступінь концентрації.

Отримані результати дозволяють виявити набір текст-типологічних ознак, збереження / незбереження яких впливає на адекватне розпізнання чи ідентифікацію типу тексту в межах іншої лінгвокультурної традиції. Тотожність інтегральних ознак у зіставлюваних лінгвокультурах свідчить про збіг текст-типологічних стереотипів очікування в зіставлюваних традиціях, а для перекладача це означає, що в зоні збігу ознак він може скористатися прийомами і способами власне перекладу. Диференційні ознаки свідчать про культурно специфічні особливості побудови типу тексту, відтворення яких у мові перекладу потребуватиме від перекладача залучення максимально креативних способів перекладу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кам’янець-Подільський: Туристичний путівник. – Львів – Кам’янець-Подільський: Центр Європи, 2003. – 320 с.
2. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. – Львів – Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник: Центр Європи, 2005. – 36 с.
3. Cambridge: An illustrated guide in the Colourmaster series. – Published by Colourmaster Limited, Kelvin Way, Crawley, West Sussex – Printed in England by Garrod and Lofthouse Limited, 1985. – 33 p.
4. Hatfield House. Published by St. George’s Press. Printed in Great Britain by Lund Humphries at the Country Press. – Bradford, 1992. – 32 p.
5. Westminster Abbey: a pictorial guide. – Norwich: Jarrold Publishing. – Norwich: Printed in Great Britain by Jarrold Printing. 1987. – 33 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Гізер – викладач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту іноземної філології Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: теорія та практика перекладу, міжкультурна комунікація, країнознавство, лінгвокраїнознавство.